

ПОЛІТИЧНИ МОБІНГ В УКРАЇНІ ДОБИ ПОСТМАЙДАНУ

Проаналізовані особливості сучасної політичної боротьби в Україні. Описується феномен мобінгу. Висвітлюються причини, ознаки, прийоми і способи його застосування в політичному протистоянні.

Ключові слова: *політична боротьба, мобінг, влада, маніпуляція, державний діяч, рейтинг, недовіра, нетолерантність*

Затяжна запекла боротьба у найвищих ешелонах української влади вирізняється однією, на перший погляд, дивовижною особливістю – ключовим фігурам ніби бракує сил, щоб розставити всі крапки над «і», вони начебто нездатні власноруч примусити суперника до остаточної капітуляції. Приміром, 2 квітня 2009 р. при направленні до Конституційного суду подання щодо необхідності дотримуватися процедури висунення кандидатури від коаліційної парламентської більшості на посаду Прем'єр-Міністра із вуст Президента суспільство вкотре почуло, що В.Ющенко не проти того, щоб нею була Ю.Тимошенко. І це говорить так, наче й не було на її адресу усіляких звинувачень, наприклад, у державній зраді. Пригадаймо, що неодноразово і Юлія Володимирівна запевняла, що ніколи не зраджувала Президента, завжди була відданою його цілям, сформульованим під час Майдану-2004 і в той же час, перебуваючи з візитом у Франції, в інтерв'ю місцевим журналістам пророкує політичне самогубство Віктора Ющенко, вкотре звинувативши його у брудній деструктивній боротьбі [1, с.4]

Не менше запитань викликає якась надто безініціативна, вкрай пасивна позиція Партії регіонів, яка не скористалась відвертими прорахунками і невдачами чинної влади. Наче це не лідер головної опозиційної сили, а поміркований прибічник чинної влади, виступаючи на організованому цією ж партією мітингу протесту 3 квітня поточного року у Києві, звертається з такими словами: «Я хочу закликати весь український народ: давайте надамо їм останній шанс показати ...антикризову програму» і одночасно запевняє

людей, що «кожен крок, який робить влада, є брехливий, і жодна програма, продекларована упродовж останніх чотирьох років, не була виконана» [2, с.1].

На наш погляд, ми спостерігаємо явище, що без сумніву належить до сфери політичної боротьби, органічно, сутнісно з нею пов'язане, але при цьому воно ніби виходить за деякі наші традиційні уявлення про особливості політичної боротьби і тому потребує певної концептуалізації.

Останніми роками в психологічній, педагогічній, юридичній літературі все частіше пишуть про мобінг. Цим поняттям (від англійського *mobbing* – чинити утиск на когось, переслідувати когось, грубити комусь) позначають форму психологічного насилля у вигляді цькування співробітника в колективі, як правило, з метою *подальшого* його звільнення. [3]. Звернемо увагу, що тут йдеться не про негайний, а про *відтермінований* в часі, про *вимушений* ухід з роботи *під зростаючим зовнішнім тиском* через бойкот, наклепи, натяки, доносительство, образи, упереджену і часто безпідставну критику з боку тих, з ким об'єкт мобінгу *перебував у службових стосунках*.

В педагогічній практиці мобінг зустрічається досить часто, коли об'єктом нападок з боку однокласників стають «не такі, як всі»: не так одягнуті, не ту музику слухають, не вживають тих самих сленгів, не байдикують на заняттях тощо. Фахівці виділяють мобінг навмисний і неусвідомлений, відкритий і латентний, індивідуальний і груповий, вертикальний(босінг), горизонтальний і змішаний (сендвич-мобінг). В деяких західних країнах, наприклад, Німеччині, Франції, Швеції, Норвегії, Данії, ухвалені закони, що захищають жертви морального переслідування на робочому місці.

Причини для мобінгу, на думку дослідників, доволі різноманітні. В трудовому колективі він може спричинятися нездоровою морально-психологічною обстановкою, засиллям старих кадрових працівників, певних традицій, неприязню до новеньких, побоюванням конкуренції з їхнього боку, або навпаки, зухвалістю, зневагою динамічних молодих до старших колег, прагненням пришвидшити своє кар'єрне просування. На законних підставах керівникові буває складно звільнити з роботи підлеглого і тому той самий

спонукається піти за власним бажанням через постійні звинувачення у некомпетентності, недисциплінованості, нездатності виконувати поставлені завдання тощо. На жертву мобінгу дуже зручно списувати свої власні прорахунки в роботі і таке закріплюване за нею на довгий час призначення бути цапом-відбивайлом в психологічному плані влаштовує більшість членів колективу, особливо тих, хто самі не спроможні досягати кращих результатів.

В протистоянні політичних сил в Україні ми спостерігаємо щось схоже на мобінг. Ясна річ, що цілком природною є публічна боротьба за владу в умовах демократичної багатопартійності. Також нікого не може здивувати той факт, що і всередині владної еліти завжди відбуваються зіткнення. Але боротьба така ведеться ззовні дуже коректно, так би мовити, безпосередньо в коридорах влади. Якщо ж хтось з представників правлячої команди виступає з відкритою критикою своїх колег, то це частіше за все призводить до подальшого розколу в її лавах або до відставки, в тому числі і на знак протесту або для символізації неможливості подальшої співпраці. Зазначимо, що у складі першої помаранчевої команди така цивілізована практика мала місце – можна пригадати скандальний виступ з подальшою заявою про свою відставку Олександра Зінченка. Що ж стосується чинної влади вчорашніх однодумців (всі запевняють у відданості ідеалам Майдана), то наочно проглядаються ознаки саме мобінг-стратегій у їхньому взаємному протиборстві.

Насамперед, вартий уваги той факт, що чинні Президент і Прем'єр, міністри та інші високопосадовці є *державними службовцями*, які перебувають між собою у визначених законом *адміністративно-управлінських відносинах*, і тим самим всі разом, хоча і не прямо, а опосередковано, не де юре, але де факто, не за власним бажанням, а в силу публічного характеру виконуваних взаємозалежних функцій предстають в очах громадян все ж таки *єдиним* колективом державних керівників, який люди зазвичай і вважають *«своєю владою»*. Багато хто суб'єктивно сприймає також і лідерів парламентських фракцій, народних депутатів як складову

частину влади, оскільки вони зайняті законотворчою роботою, у складі комісій виконують певні контролюючі функції, до них пересічні громадяни звертаються з різноманітними проханнями і т.д. На думку Х.Арендт, влада є ніщо інше як узгоджені дії на основі наданих та виконуваних обіцянок, домовленостей і взаємних зобов'язань. [4, с.255]. Отже, влада за визначенням має діяти консолідовано, адже будь-які свідомі дезінтеграційні кроки руйнують владу.

Перманентні гострі суперечки всередині правлячої верхівки, які дестабілізують ситуацію в цілому в країні, і які, як видається, не тільки не приховуються від загалу, а, навпаки, завдяки своєму змісту і формі спрямовуються у вигляді своєрідного ідеологічного продукту до нього як до споживача, на наше переконання, свідчать саме про наміри ключових політичних акторів створити для опонентів несприятливі умови : діяти невпевнено і непослідовно, постійно захищатися і через обмеженість можливостей для маневрування на політичному полі робити помилки і врешті решт - дискредитувати себе як політиків та як державних діячів, втратити рейтинг, а відповідно, й підтримку з боку електорату на наступних виборах. Невипадково, що найбільш популярною взаємною оцінкою у вустах вищих чиновників стосовно одне одного останнім часом було слово «бездарний», повторюване безліч разів. І, насправді, хто ж свідомо голосуватиме за «бездарного»?

Як уявляється, попри всі загрозові заяви та вимоги, ніхто надто серйозно, тобто радикальним шляхом, принаймні останній рік не збирався владу відбирати і відповідні повноваження разом із відповідальністю перебирати на себе. Найбільш відомі приклади цього – відмова, з одного боку, БЮТ від вже проголосованих разом із регіоналами у вересні 2008 року законопроектів щодо перерозподілу владних повноважень, а з іншого боку, - пасивність Президента у реалізації свого ж Указу про розпуск Верховної Ради. Так само як і вся риторика в українському парламенті навколо імпічменту глави держави або недовіри уряду використовувалась у першу

чергу з метою подальшої дискредитації того чи іншого політичного суперника. У кращому випадку все обмежувалось відставкою когось із лав його прибічників і знову ж таки під акомпанемент нищівної критики не тільки і не стільки на адресу колишніх чиновників (приміром, В.Огриска), скільки спрямованої проти конкретного опонента (у даному разі - В.Ющенко).

Нерішучість в діях і надмірна полемічність у словах пояснюється і такою важливою об'єктивною обставиною - на українському політичному полі сьогодні склалася патова ситуація і ніхто з ключових гравців не володіє достатніми ресурсами, аби усунути конкурентів від влади і тим самим кардинально змінити усю конфігурацію на свою користь. Ніхто не може із впевненістю передбачити результати майбутніх президентських виборів.

Заслуговують на увагу ті прийоми та способи боротьби, які взяли на озброєння політичні мобери. Оскільки на меті у них поступове моральне знищення конкурента в очах виборців, то для цього найбільш ефективними виявляються постійні звинувачення одне одного у тому, що найбільш дратує левову частку населення, - у корупції і розкраданні державного майна, в обслуговуванні інтересів мафії, у зв'язках з криміналітетом. Так, Віктор Ющенко неодноразово характеризував чинний уряд і БЮТ як такі, де все побудоване на хабарах. Юлія Тимошенко, в свою чергу, також постійно звинувачує у масштабній корупції своїх політичних конкурентів, як окремих осіб, так й очолювані ними державні структури. Наприклад, нещодавно на Урядовому порталі вона повідомила широку громадськість про те, що Рада Національної Безпеки і Оборони, яку очолює Президент, є просто дахом для всіх корупційних об'єктів [5].

У протиставленні сторони активно звертаються до створення і поширення політичних міфів. Вченими помічено, що протиставляючи владу і опозицію, тих хто при владі і тих хто хоче її здобути, творці політичних міфів прагнуть подати політичні суперечності як боротьбу добра і зла, темних і світлих сил, справедливості та несправедливості [6,с.53]. Так, лідери помаранчевих партій регулярно звинувачують одне одного у змові з Партією Регіонів, яку

представляють практично як уособлення зла, що робить домовленості з нею майже неможливими саме з моральних причин.

Широко взяті на озброєння негативні асоціативні образи, які пов'язані з тими чи іншими історичними подіями або усталеними стереотипами. Так, на підсумковій прес-конференції для засобів масової інформації Президент України порівняв деякі законодавчі ініціативи БЮТ на чолі з Ю.Тимошенко з планом «Барбаросса» [7]. Розглядаючи способи надання допомоги дитячому табору «Артек» і добре знаючи, що в масовій свідомості діяльність влади сприймається як надто забюрократизована, відірвана від інтересів народу, Прем'єр запропонувала зробити це за рахунок скорочення видатків на утримання Президента та його Секретаріату на тій підставі, що такі видатки є абсолютно безтолковими, неефективними і є просто розбазарюванням грошей [8].

Оскільки, за слушним висловом професора Миколи Михальченка, для українських політичних груп головне – це захопити політичну пісочницю і всі іграшки в ній, образити один одного [9,с.4], то для приниження своїх опонентів вони користуються будь-якою нагодою. Так, приймаючи в Києві поважних гостей з Парламентської асамблеї ОБСЄ, Президент В. Ющенко у своєму вітальному слові говорив про незгодних з ним депутатів українського парламенту як про «триста рабів» [10,с.2]. Напевно, з огляду на партійну і особисту неприязнь активної регіоналки І.Богословської до Ю.Тимошенко, головуєчий на засіданні РНБО 18 лютого 2009 р. Президент надав їй слова, в якому та в унісон з В.Ющенком говорила про чинного Прем'єра як про «воровку і шахрайку» [11]. Вкрай принизливим був вчинений за вимогою Кабінету Міністрів особистий огляд в аеропорту першого заступника глави СБУ В. Хорошковського, про якого напередодні як про напوماджену істоту з манікюром і педикюром роздратовано говорила Ю.Тимошенко.

Особливістю ситуації, що склалася, є те, що попри всі заклики припинити в ім'я вищих інтересів народу і держави войовничу риторику, що лунають час від часу, ніхто насправді не збирається цього робити. Ті, хто

дають такі обіцянки, самі ж їх і порушують. Так, у новорічному Зверненні Президента до народу є такі запевнення :«Я хочу додати вам надії і спокою», «Не пускайте тривогу у своє серце» [12]. А вже через місяць із вуст глави держави у спеціальному Зверненні до народу пролунали такі слова: «Апелюю до вас, шановні співвітчизники, щоб посилити вимогу до українського уряду, парламентської більшості зупинити ті потоки брехні, фальші, наклепів...За січень уряд не зібрав і половини запланованого обсягу податків і зборів» [13].

Ще однією прикметною рисою політичного протистояння, що самовідтворює ворожнечу, є використання будь - якої нагоди для позиціонування себе і своєї політичної сили у найвигіднішому світлі з огляду на рейтинги, на майбутні вибори і т.п. Особливо показовими є зусилля щодо самореклами з боку БЮТ. На відміну від своїх головних конкурентів самовосхвалянням тут займається особисто Ю.Тимошенко, яка і на численних прес-конференціях, і на ток-шоу, і у рекламних роликах по телебаченню, і під час зустрічей з населенням, і в інтерв'ю журналістам постійно «рапортує про успіхи уряду», в той час як проблеми списує або на попередній уряд В.Януковича, або на Президента і його Секретаріат. Симптоматично, що для характеристики «успіхів» застосовується мінімум конкретики і максимум загальних фраз, адже, як вважають фахівці з психології виборів, дуже часто слова, що мають найбільш абстрактний смисл, найсильніше впливають на людей через те, що вони утворюють синтез неусвідомлюваних різноманітних прагнень і сподівань на їх реалізацію. Такі слова неконкретні і універсальні, і кожен вкладає в них свій зміст і знаходить те, що шукав [14, с.167]. Подібний, фактично працюючий на майбутні вибори стиль спілкування Прем'єра і очолюваного нею блоку, викликає на їхню адресу постійну гостру публічну критику з боку конкурентів.

Суттєвою умовою, що підживлює мобінг в політиці, виступає те, що Томас Карозерс визначає як режим «безплідного плюралізму» [15], який склався останнім часом в Україні. Стан перманентної виборчої кампанії в країні, регулярні зміни уряду, які фактично не звітували перед суспільством

про результати своєї діяльності, «богословська» (за словами Юрія Щербака) риторика Президента [16, с.4], підміна конкретних справ обіцянками і фактична безвідповідальність політиків за свої слова перед виборцями, а також відволікання уваги суспільства від сьогодення з його проблемами до завжди суперечливих за своєю природою подій минулого, в якому вже нічого неможливо змінити, окрім суб'єктивного сприйняття та інтерпретацій, провокують надмірну словесну активність як спосіб своєї представленості в політиці і агресивність щодо опонентів як засіб досягти перемогу над ними в очах виборців. Означене зумовлює особливість мобінгу - прагнення сторін долучити якомога більше потенційних виборців до самого процесу поливання брудом суперника як до видовища, сама присутність на якому через навіювання, психічне зараження, інші механізми соціально-психологічного впливу здатна налаштувати їхню свідомість у необхідному напрямі, адже «людина більше довіряє не тим, хто їй допомагає, а тим, хто її розважає» [17, с.20]. З нашої точки зору, майже щоденні трансляції у прямому ефірі політичних дискусій за участю ключових фігур на деяких українських загальнонаціональних телеканалах лише зміцнюють режим безплідного плюралізму і до справжньої свободи слова мають незначний стосунок. Не є випадковим і те, що на суто українські теми говорять чужинці, – незатребувані у себе вдома, приміром, політичні шоумени, які колись працювали на російському НТВ, панове Шустер, Кисельов. Це зайвий раз підтверджує, що ми маємо справу з комерційним і водночас політтехнологічним проектом, головна мета котрого пов'язується зовсім не з встановленням істини, а з рейтингом даної передачі і відповідно - з прибутковістю, а для політиків – з проведенням піар-кампанії.

На відміну від парламентських дебатів тут тема для обговорення вибирається досить довільно, порядок виступів практично нічим не регламентується, пропозицій до проектів управлінського рішення, ясна річ, не надається, зате полемічної гостроти, демагогічно-декларативних заяв, критики не стільки ідей, скільки людей – більш ніж достатньо. На відміну від

наукової дискусії тут немає спокійного, нейтрального в ціннісному плані дискурсу, обміну аргументами, не відчувається взаємної зацікавленості у пошуках істини. Абсолютно справедливою, на наше переконання, є оцінка цього дійства, яка була дана відомим політологом К.Бондаренком: це безглузда ефірна ілюзія життя, це не просто пародія на політику, не просто дискредитація інститута влади як такого. Це запрошення до громадян країни разом знищувати її [18].

Ще однією умовою, що сприяє словесній мобінг-агресивності в українській політиці, доволі часто виступає брак або нехтування загальноприйнятими поміркованими процедурами ведення дискусій, без чого, за Дж. Роулзом, свобода слова не здатна служити своєму високому суспільному призначенню [19, с.197]. Роль процедури полягає і в тому, що вона певним чином гарантує за кожним учасником можливість апробації свого погляду, більш детально і уважно поставитися саме до змісту та аргументативної бази власних і чужих думок, пропозицій, критичних зауважень, задає необхідний алгоритм демократичному за формою і продуктивному за очікуваними результатами суспільному діалогу, мінімізуючи тим самим зловживання свободою слова. Дотримання процедур протистоїть застосуванню сили або голої влади і тому є механізмом компромісу. Через загальноприйняті і однаково обов'язкові для всіх процедури ухвалення рішень політика насправді набуває змісту, смислу і значення як мистецтво можливого.

В цивілізованому світі існує усталений критерій, за яким відрізняють політика від державного діяча. Суть його полягає у наступному : якщо політик може собі дозволити імпровізувати, то державний діяч такого собі дозволити не може. Однією із улюблених тем ще радянської пропаганди було викриття як «продажних, лицемірних, аморальних» тих буржуазних політиків, які, будучи в опозиції, дозволяли собі іноді надто критичні висловлювання і досить широке коло обіцянок, а, отримавши владу, наче забували про все сказане ними, суттєво міняли тон і стиль своєї поведінки. Насправді ж,

Йдеться про те, що разом із державною посадою на плечі покладається увесь тягар великої відповідальності перед народом і перед собою.

У зв'язку із зазначеним, можна дійти висновку, що до мобінг-стратегій звертаються ті політики - державні діячі, які будь за що виборюють владу і при цьому з апостольською непогрішимістю пророкують народові свій шлях до всезагального щастя. Вже статус члена парламенту обмежує свободу висловлювань і дій. Що ж стосується перших осіб, міністрів, керівників парламентських фракцій, то ними мають бути чітко усвідомлені межі допустимого. Як писав ще у 2001 році Я.Варивода, такі стереотипні кліше, як «перманентна криза», «злочинна влада», «народ як жертва» - це міфологеми, які загрожують масовій свідомості українського народу [20, с.94]. Лідери нації повинні завжди пам'ятати не лише про свої тимчасові, егоїстичні цілі, але й про інтереси всього суспільства, про цілісність і благополуччя держави. І для розв'язання такого роду проблем вони покликані поєднувати свої зусилля. Саме така сконсолідована позиція влади є запорукою і одним із чинників довіри до неї, а також політичної стабільності загалом. Далеко не в останню чергу ми можемо завдячувати саме застосуванню мобінг-стратегій в політиці як фактору, що суттєво дестабілізує ситуацію в Україні. Так, за дослідженням впливового британського часопису «Економіст», за рівнем політичної нестабільності Україна посідає 16 місце в світі (Ірак – на шостому), а наші сусіди опинилися : Росія (з кавказьким сепаратизмом і тероризмом) – на 65, Біларусь – на 124, Польща - 136 місці. [21].

Досвід свідчить, що мобінг є одним із чинників глибокої недовіри до політики, держави і влади. За результатами нашого опитування студентів кількох миколаївських вищих навчальних закладів «Яку політичну партію(блок) ви підтримуєте, кому симпатизуєте?», виявилось, що понад 43,7 % респондентів не підтримують жодну політичну партію чи блок. Завважимо, що в анкеті варіанту «не підтримую нікого» не було і цю думку самостійно вписали самі юнаки та дівчата. Гадаємо, риторично звучатиме питання, чи буде зацікавлена у розбудові громадянського демократичного суспільства в

Україні молодь, яка з перших кроків своїх відносин з світом вітчизняної політики вже нікому не довіряє?

Феномен недовіри, в свою чергу, має й негативні економічні наслідки. Як вважає директор Інституту економіки і прогнозування НАН України В.Геєць, антикризові заходи приречені на невдачу саме через тотальну недовіру у суспільстві до державних інститутів. За оцінками вченого, на цей час поза фінансово-банківської системи, а значить, і поза сектора реальної економіки, поза оподаткування перебуває приблизно 500 млрд. грн. тіньового капіталу і 40 – 60 млрд. дол. – на руках населення [22].

Розглянувши деякі основні риси мобінгу в політиці, можна дати таке його визначення. Це сукупність психологічно навантажених, переважно маніпулятивних прийомів і способів політичної боротьби (поширення чуток, образ, натяків, звинувачень, критика не ідей, а людей, фактичне ігнорування значимих конструктивних думок і власна низька творча активність на ниві політичного маркетингу і менеджменту, створення негативних стереотипів і агресивне таврування ними опонентів, постійна апеляція до широкого загалу як до третейського судді, насамперед, через засоби масової інформації), застосовуваних політиками – державними високопосадовцями, які перебувають між собою у визначених законом адміністративно-управлінських відносинах, з метою тривалої систематичної дискредитації конкурента задля майбутньої, тобто відтермінованої в часі, перемоги (наприклад, під час наступних виборів). Особливістю мобінга є спроба шляхом позиційного протистояння по всій лінії конфронтації примусити опонента захищатися, виправдовуватися, робити помилки, відповідати на незручні для нього запитання і тим самим наочно демонструвати загалу його неспроможність, невідповідність займаній посаді, що й має врешті-решт призвести до послаблення його політичної позиції.

Прикметними ознаками полеміки тут виступає апеляція сторін до універсальних цінностей (справедливість, чесність, благо, добро, народ, держава і т.п.), декларативно-патетичні запевнення у своїй відданості їм,

схильність трактувати будь-яку суспільну проблему саме як політичну і у демагогічному стилі співвідносити її гостроту та невирішеність саме з діями або бездіяльністю опонента, з домішкою популізму формулювати власні пропозиції щодо змін у царині чинних суспільних практик.

Причини доволі широкого застосування мобінгу в українській політиці різноманітні. Організаційно-правовим підґрунтям виступає колізія у зв'язку з розмежуванням функцій і повноважень між вищими інституціями державної влади (Президентом, Кабінетом Міністрів, Верховною Радою), що вносить багато плутанини в їхню діяльність, розпорошує відповідальність і утворює підстави для постійних взаємних претензій.

В умовах системи, що склалася в Україні, яку академік В.Г.Кремінь визначає як олігархічний корпоративізм з тотальною корупцією як її стрижневим елементом, гонитва за чинами є нічим іншим як політичною формою гонитви за прибутком [23, с.4], і саме вона підштовхує політиків до застосування мобінгу. Весь конфлікт доби постмайдана на українському політичному Олімпі між Президентом В.Ющенком і тодішнім Прем'єром В.Януковичем справедливо оцінювався як «принципово неідеологічний» [24, с.4]. Тим паче, не йдеться про ідейні витоки гострих розбіжностей між Президентом і теперішнім Прем'єром Ю.Тимошенко. За очолюваними ними політичними силами стоїть 4 – 6 (іноді до 8 залежно від ситуації) груп великого капіталу, що жорстко конкурують за розподіл і перерозподіл власності. [25, с.16]. У цьому зв'язку можна пригадати події впродовж 2008 р. навколо посад Голови Фонду Держмайна і Національного Банку України, Одеського припортового заводу і шельфу з нафтогазовими покладами у Чорному морі, деяких потужних комерційних банків і газовий скандал на початку 2009 р.

Сучасна правляча еліта в Україні не пройшла школи цивілізованої політичної боротьби, не має ані відповідного рівня політичної культури, ані потреби ним оволодівати. Непрозорість партійних списків при виборах до парламенту за умов пропорційної системи, повна залежність депутата від

лідера і незалежність від виборця, кланово-корпоративний принцип формування персонального складу управлінських структур, щільний зв'язок їх з певними бізнес-колами не лише позбавляє політика - державного чиновника високого рангу самостійності, але й сприяє формуванню замкнених головним чином на себе, паралельних стосовно інших комунікаційних потоків на українському політичному полі, за умов яких забезпечується постійна моральна підтримка лідерів для ведення ними зтяжної боротьби проти конкурентів.

Даються ознаки впливу тоталітарної політичної культури. Звільнившись від багаторічної принизливої ролі слухняних статистів, характерної для минулого, але не маючи фахової підготовки та досвіду, багато хто сприйняв нові демократичні умови як своєрідну легітимацію свого права обіймати будь-які посади і тим паче висловлювати категоричні судження стосовно найрізноманітніших питань життя держави і суспільства. Брак фаховості компенсується популізмом, а нереалізовані популістські обіцянки, що викликають розчарування, роздратування електорату, примушують політиків підтримувати увагу загалом до себе шляхом надмірної постійної словесної агресивності, спрямованої проти конкурентів.

Доволі поширеним є погляд, згідно з яким конфронтаційне протистояння лідерів Майдану не може бути природною нормальною річчю, і тому робиться висновок : хтось з них свого часу виборював не високі ідеали помаранчевої революції, а свої власні цілі. Такі підозри все ж таки мають право на існування, але *суб'єктивний* бік конфлікту у лавах вчорашніх однодумців, на нашу думку, пов'язаний з іншою причиною. Як справедливо вказує Т.Негел, існування спільних засад ще не означає, що люди дійсно дійдуть згоди. Існують спільні засади, яких дотримуються обидві сторони, але водночас одержують різні результати. Відмінності у доказах є наслідком досвіду людей і різних свідчень та аргументів. Відмінності в оцінці цих доказів і аргументів ще важливіші, й вони невідворотно містять в собі відмінності в судженнях. [26, с. 389-390]. Прикро, що до таких відмінностей

ніхто з колишніх союзників не має жодного бажання прислуховуватися, що ми розглядаємо як певне успадкування ними авторитарного стилю керівництва, властивого колишній державній бюрократії. Власну упертість прагнуть представити як цілеспрямованість, принциповість, наполегливість, забуваючи при цьому попередження І. Бентама стосовно того, що найдрібніша незгода у думках може перетворитися на серйозне непорозуміння, якщо бути упертим, і тоді «кожен стає ворогом в очах іншого, а якщо ж дозволяє закон, – то й злочинцем» [27, с.27]. Саме через упертість ключові гравці так і не скористались численними пропозиціями посередництва щодо їхнього примирення з боку європейських лідерів.

Революційний пафос 2004 року, поєднаний із відрежисованими за правилами драматургії політичними шоу на телебаченні, сформував емоційно-галасливий стиль політичного спілкування, при пануванні якого спокійний, врівноважений, логічно аргументований дискурс сприймається масовою свідомістю як надто академічний, відірваний від долі людей і від життя, а виступ без звинувачень, без викриття негараздів і їх конкретних винуватців – майже як марно втрачений час.

Так сталося, що ключові фігури в українському політикумі, за визнанням В.Ющенка, «досвідчені просителі чужої ласки по чужих столицях» [28, с.4] і тому більшою або меншою мірою зорієнтовані на різних іноземних покровителів, що знижує рівень їх власної ініціативності, рішучості, самостійності і водночас сприяє трансформації енергії у річище словесних баталій.

Підсумовуючи сказане, підкреслимо, що, як справедливо пишуть В.Полторак і О.Петров, досвід демократичного будівництва різних держав свідчить про те, що абсолютно чистих неманіпулятивних технологій і методів в політиці не буває» [29, с.79]. Ознаки психологічного тиску і маніпулятивних дій стосовно опонентів спостерігаються в політичному протиборстві навіть у тих суспільствах, культура котрих завжди відрізнялась толерантністю, пошуком консенсусу і відкритістю до співпраці. Однак там на заваді

перетворення природного для політичної боротьби тиску у відвертий мобінг стоять усталені механізми відкритої демократичної конкуренції, інструменти моральної та правової відповідальності за слова та дії, традиції поваги та захисту людської гідності, честі та ділової репутації, зацікавленість впливового середнього класу у соціально- політичній стабільності, активність у виборюванні своїх інтересів і контроль за діями політиків з боку громадянського суспільства та його інституцій (суспільних об'єднань, засобів масової інформації тощо).

Умовами, що сприяють політичному мобінгу в Україні, є вкрай слабкий середній клас, інфантильність громадянського суспільства, правовий нігілізм і недовіра до влади як такої з боку широких верств населення і опосередковано пов'язана з ними політична наївність, що робить масову свідомість особливо вразливою для маніпулятивно- популістських впливів. Театралізація засобами телебачення політичної боротьби за відсутності або недостатньої дієвості усталених цивілізованих норм, правил, процедур її ведення призводить до того, що поступово відбувається аберація масової свідомості, яка цілком задовольняється віртуальним проживанням в «країні слів»(Г.Почепцов) і не спонукає еліту до конкретної результативної суспільно відповідальної роботи.

Застосування мобінгу в політиці має негативні наслідки, в першу чергу стосовно молоді, адже, за словами академіка Івана Дзюби, «надовго залишаться зерна цинізму, неповаги до законів і моралі, запродавства – можливо, на декілька поколінь» [30, с.6]. Політичний мобінг виступає доволі потужним джерелом нетолерантності як у суспільстві загалом, так й у взаєминах представлених у парламенті, інших державних структурах партій, їхніх лідерів та всередині правлячої еліти, зокрема.

1. Юлия Тимошенко : Мне ничего не помешает стать Президентом // Факты. – 2009. – 5 марта. 2. Янукович амнистировал Тимошенко. Временно // Зеркало недели. – 2009. - № 12 (740). 3. Базаров Т.Ю. Моббинг // <http://www.elitarium.ru/2006/05/27/mobbing.htm>. 4. Arendt H. On Revolution. –

New York : Penguin Books, 1977. - 368 p. **5.** Юлія Тимошенко : жодна заява Президента, зроблена на засіданні РНБО з газового питання, не відповідає дійсності//http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/artile?art_id=191878441&cat_id=156156902. **6.** Шайгородський Ю. Ідеологія і міфологія у символічному світі політики // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008.- Спецвипуск. Політичні технології. – С. 46 – 55. **7.** Стенограма підсумкової прес-конференції Президента України для засобів масової інформації. //<http://www.president.gov.ua/news/?cat=28>. **8.** Прем'єр-міністр Юлія Тимошенко закликає Президента та його Секретаріат скоротити неефективні «барські» видатки та профінансувати «Артек»// http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/artile?art_id=189211278&cat_id=156156902 **9.** Михальченко М. Політичні ризики в сучасній Україні : виклики й відповіді // Політичний менеджмент. - 2007. - № 3. - С. 3 – 8. **10.** Гетьманчук А. ОБСЕ : наблюдатели или заложники? // Зеркало недели. – 2007. – 7 июля. – С. 2. **11.** Лещенко С. Скандальне засідання РНБО 18 лютого 2009 р.// <http://www.ua-today.com/modules/myarticles/article.php?storyid=19572>. **12.** Новорічне звернення Президента України Віктора Ющенка до Українського народу 01.01.2009 р. //<http://www.president.gov.ua/news/12407>. **13.** Звернення Президента України Віктора Ющенка до Українського народу 30.01.2009 р.//<http://www.president.gov.ua/news/12765> **14.** Щербатых Ю.В. Психология выборов. – М.: Эксмо, 2007. - 400 с. **15.** Карозерс Т. Конец парадигмы транзита // Политическая наука. Политическое развитие и модернизация: Современные исследования : Сборник научных трудов. - М. : ИНИОН РАН, 2003. - № 2. – С.50 – 53. **16.** Щербак Ю. Можно ли построить мост над пропастью? // День. – 2007. – 21 февраля. – С.4. **17.** Покальчук О. «Сопромат» мозгов. // Зеркало недели. – 2007. – 7 июля. – С. 20. **18.** Бондаренко К. Шустер Dead. Метод уничтожения страны в эфире // <http://www.fromua.com/nocomments/56c9844715c97.html>. **19.** Роулз Дж. Політичний лібералізм // Сучасна політична філософія: Антологія / пер. з англ. - упоряд. Я. Кіш. –

К.:Основи, 1998. – С. 192- 238. **20.** Варивода Я. Масова свідомість як об'єкт національної безпеки // Людина і політика.- 2001. - № 2. – С. 88 – 96.**21.** СМІ : Україна вошла в ТОП-20 самых нестабильных стран мира // <http://korrespondent.net/ukraine/politics/791963> .**22.** «Антикризисные меры в Украин обречены на неудачу»//<http://pravda.com.ua/ru/news/2009/5/1/92309.htm>**23.** Кремень В. Путь к стабилизации : сбалансирование корпоративных интересов //День. – 2007. – 13 июня. – С. 4. **24.** Валевский А. Об опасности формирования корпоративной демократии // День. – 2007. – 15 мая. – С. 4. **25.** Телешун С. Шлюб з розрахунку : український бізнес і політика // Політичний менеджмент. – 2008. - № 2. – С. 15 -18. **26.** Негел Т. Моральний конфлікт і політична законність //Сучасна політична філософія : Антологія / пер. з англ. - упоряд. Я. Кіш. – К.: Основи, 1998. – С. 368-398. **27.** Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательства. – М. : Российская политическая ассоциация /РОССПЭН/, 1998. – 415 с. **28.** «Мы – украинцы – опытные просители чужой ласки по чужим столицам»// Факты. – 2009. – 11 марта. **29.** Полторак В., Петров О. Соціологічні піар-технології в політиці : засоби маніпуляцій чи інструмент політичної дії // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв : Вид- во МДГУ ім. П. Могили, 2008.- Спецвипуск. - Політичні технології. – С. 78 – 85. **30.** Дзюба И. Стихия для оккупанта // День. – 2007. – 11 мая. – С. 6.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ханстантинов Віталій - кандидат філософських наук, доцент, докторант
Чорноморського державного університету ім. Петра Могили